

**А.А. АЛТЫМЫШБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ ФИЛОСОФИЯ, УКУКТУК ЖАНА
СОЦИАЛДЫК-САЯСИЙ ИЗИЛДӨӨЛӨР ИНСТИТУТУ**

Ж. БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

ДИССЕРТАЦИЯЛЫК КЕНЕШ Д 23.20.611

Кол жазма укугунда
УДК:323.396. (575.2) (043.3)

ОКЕНАЕВА МАЙРАМКУЛЬ ЖОКЕНОВНА

**АЙМАКТЫК ЭЛИТА: КЫРГЫЗСТАНДАГЫ КАЛЫПТАНУУ ЖАНА
ӨНУГҮҮ ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ**

22.00.04 – социалдык түзүлүш, социалдык институттар жана процесстер

Социология илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип
алууга жазылган диссертациясына

АВТОРЕФЕРАТ

БИШКЕК – 2022

Диссертациялык иш К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин Социология кафедрасында аткарылган

Илимий жетекчиси:

Исаев Кусеин Исаевич,
философия илимдеринин доктору, профессор

Расмий оппоненттери:

Омуралиев Нурбек Ашимканович,
социология илимдеринин доктору, профессор,
А.Алтымышбаев атындагы Кыргыз Республикасынын
Улуттук илимдер Академиясынын Философия, укук
жана социалдык саясий изилдөө институтунун
социалдык изилдөөлөр Борборунун жетекчиси

Кокомбаев Кубатбек Султаналиевич,
социология илимдеринин кандидаты, доцент, Эл
аралык Кувейт университетинин Лингвистика жана
социалдык-гуманитардык сабактар кафедрасынын
башчысы

Жетектөөчү мекеме:

Кыргызстан эл аралык университети, Социалдык иш
жана социалдык-гуманитардык илим кафедрасы,
дареги: 720007 Кыргыз Республикасы, Бишкек
шаары Л.Толстой көчөсү 17А\1

Диссертациялык иш 2022-жылдын 10-июнунда саат 14.00дө Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А.А.Алтымышбаев атындагы Философия жана социалдык-саясий изилдөөлөр институту жана Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине караштуу саясий жана социология илимдеринин доктору (кандидаты) илимий даражасын изденүүгө диссертациялык коргоо боюнча түзүлгөн Д 23.20.611 диссертациялык кеңештин жыйынында корголоту Дареги: 720071 Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер Академиясы Чуй просп., 265а, 1 кабат, диссертациялык залы.

Диссертация менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер Академиясынын Борбордук илимий китепканасында (720071 Бишкек ш., Чуй просп., 265а), Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин илимий китепканасында (720033, Бишкек ш., Жибек-Жолу просп., 396) жана ошондой эле naskr.kg диссертациялык кеңештин сайтынан таанышууга болот.

Онлайн режимдин шилтемеси: <https://vc.vak.kg/b/ds7-c76-2wu-bdm>

Автореферат 2022-жылдын 11-майында таркатылды.

**Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
саясий илимдердин доктору**

Абдыраманова Ч.Ш.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөө темасынын актуалдуулугу. Азыркы Кыргызстанда болуп жаткан татаал жана карама-каршы саясий процесстер коомдук илимдердин, анын ичинде социологиянын алдында акыркы реалдуулуктарды түшүнүү зарылчылыгы менен байланышкан бир катар көйгөйлөрдү коюп жатат. Демек, Кыргызстандын аймактык элитасынын калыптануу процесстеринин феномендерин жана калыптануу механизмдерин ачып берүү актуалдуу талаптардын бири болуп саналат.

Аймактык саясий элитаны изилдөө Кыргызстандагы трансформациянын өзгөчөлүктөрүн түшүнүүгө өбөлгө түзөт, бул Кыргызстандын аймактарынын башкаруучу элитасын талдоо зарылдыгын алдын ала аныктайт, мамлекетте башкаруунун эффективдүүлүгүн камсыздоодо саясий процесстин өнүгүшүн болжолдоонун ишенимдүүлүгүнүн шарты катары. Аймактык саясий элиталар жер-жерлерде улуттук саясаттын алып баруучулары болуп саналат, бүткүл мамлекеттик механизмдин таяныч пайдубалы катары кызмат кылат. Аймактык саясий элита менен республикалык элитанын тыгыз өз ара аракети болмоюнча мамлекеттин жана коомдун жакшы иштеши мүмкүн эмес.

Ошону менен бирге элитанын сапаттык түзүмү жана алардын коомдук-саясий иш-аракетинин эффективдүүлүгү жөнүндөгү маселе улам көбүрөөк коюлуп жатат. Мунун негизинде элитанын жеке курамын жаңылоону, ишке алуу ыкмаларын жана тандоо критерийлерин изилдөөнүн мааниси жогорулап баратат, бул элитанын социалдык-профессионалдык жана компетенттүүлүгүнө баа берүүгө мүмкүндүк берет жана өз кезегинде, анын мыйзамдаштыруу факторлорунун бири катары пайда болгон элитага болгон ишениминин деңгээлине таасирин тийгизет.

Коомдук илимдердеги элиталардын көйгөйлөрү боюнча бир катар изилдөөлөрдө аны изилдөөгө карата ар кандай көз караштар жана мамилелер бар, бирок ал аймактык элиталардын калыптануу жана өнүктүрүү көйгөлөрү карала элек. Буга байланыштуу аймактык саясий элитаны комплекстүү изилдөө зарылчылыгы келип чыкты.

Диссертациянын темасынын негизги чоң илимий программалар жана негизги изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык изилдөөнүн темасы Кыргыз Республикасынын 2018-2020жж. кабыл алынган Аймактык саясат концепциясы жана Кыргыз Республикасынын Президентинин 2018-жылы Аймактарды өнүктүрүү жылы деп жарыялоо жөнүндө Жарлыгын ишке ашыруу боюнча иш-чаралардын планы менен байланышкан. Автор ошондой эле аймактык саясат жаатындагы ченемдик укуктук актыларды эл аралык расмий жана эксперттик статистикалык маалыматтарды талдайт. Талдоо Кыргызстандагы саясий, социалдык-экономикалык, аймактык өзгөрүүлөрдү эске алуу менен берилген.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери: Диссертациялык иштин максаты - Кыргызстандагы аймактык элитанын калыптануу, өнүктүрүү жана ишке тартуу өзгөчөлүктөрүн ачып берүү.

Алдыга коюлган максаттарга жетүү үчүн төмөнкү изилдөө милдеттери аныкталган:

1. элитанын калыптанышына жана өнүгүшүнө негизги социологиялык, теориялык жана методологиялык мамилени талдоо;
2. кубулуштун негизги структуралык жана функционалдык мүнөздөмөлөрүн бөлүп көрсөтүү менен “аймактык элита” категориясына аныктама берүү;
3. Кыргызстандын шартында аймактык элитаны калыптандыруунун негизги багыттарын жана механизмдерин көрсөтүү менен аймактык элитаны түзүү көйгөйлөрүнө автордук көз карашты калыптандыруу;
4. Кыргызстандын регионалдык элитасына тандоо жана кирүүнүн хронологиясын талдоо;
5. Ысык-Көл облусунун мисалында аймактык элитанын калыптануу процесстерин аныктоо;
6. Ысык-Көл облусундагы аймактык элитаны мыйзамдаштыруунун механизмдерин, каналдарын жана жолдорун аныктоо.

Алынган натыйжалардын илимий жанылыгы. Аймактык элитанын калыптанышына жана өнүгүшүнө социологиялык анализдин натыйжасында бул көйгөйдү кайра карап чыгууга жана төмөнкүдөй жаңы натыйжаларды алууга мүмкүндүк берүүчү факторлор аныкталды:

1. Саясий элитаны калыптандыруунун негизги теориялары жана концепциялары талданды, аймактык элитанын калыптануу механизмдерин түшүндүргөн жоболор аныкталды;
2. Салттуу коомдогу аймактык элитаны түшүнүүнүн функционалдык мүнөздөмөлөрү аныкталды;
3. Аймактык элитага кирүү механизмдеринин хронологиясынын мүнөздүү белгилери талданды;
4. Элитаны калыптандыруунун салттуу, номенклатуралык жана заманбап механизмдери ачылды;
5. Ысык-Көл облусунда аймактык элитанын калыптануу процесстери көрсөтүлдү;
6. Аймактык элитаны мыйзамдаштыруу механизмдери жүргүзүлгөн социологиялык изилдөөлөрдүн негизинде аныкталды.

Натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү. Мамлекеттик органдар тарабынан административдик жана мамлекеттик кызмат орундарына коюлган квалификациялык талаптарга ылайык аймактарда кадр саясатын жүргүзүүдө колдонулушу мүмкүн.

Алынган маалыматтар илимий-изилдөө иштеринде, ошондой эле саясат таанууну жана социологияны окутуунун алкагында элиталар, социалдык стратификация теориясы боюнча атайын билим берүүчү курстарды иштеп чыгууда педагогикалык ишмердүүлүктө колдонулушу мүмкүн.

Алынган натыйжалардын экономикалык мааниси. Диссертант иштеп чыккан корутундуларды жана практикалык сунуштарды ар кандай деңгээлдеги министрликтер жана ведомстволор аймактарды башкарууда натыйжалуураак чечимдерди кабыл алууда колдоно алышат. Диссертацияда берилген практикалык сунуштар аймактагы стратегиялык саясий чечимдерди кабыл алууга даярданууда да колдонулса болот. Диссертациялык изилдөөнүн жоболору жана

корутундулары аймактык-мамлекеттик түзүлүштү реформалоо стратегиясын иштеп чыгуу процессинде, региондук саясий бийликтин институттарын, структураларын жана механизмдерин прикладдык изилдөө үчүн республикалык жана облустук денгээлде пайдаланылышы мүмкүн.

Диссертацияны коргоо үчүн сунушталган негизги жоболору

1. Аймактык элитанын калыптанышы элитага кирүү механизмдерин жана элиталарга ээ болууга тийиш болгон сапаттарды көрсөткөн теорияларга жана концепцияларга негизделет;

2. "Аймактык элита" категориясы бир катар түзүмдүк жана функционалдык мүнөздөмөлөрдү камтыйт, анда элита - бул социалдык институттарда эң жогорку кызматтарды ээлеген, аймактык социалдык-экономикалык саясатты аныктаган жана аймакты башкаруучу адамдардын чөйрөсү деп айтылат.

3. Коомдун саясий чөйрөсүндө Кыргызстандын аймактык элитасынын калыптанышы жана өнүгүшү төмөнкүлөргө негизделет:

- окуялардын хронологиясына байкоо жүргүзүүгө, аймактын саясий турмушундагы элиталык топтордун ролун жана ордун бир катар жылдар бою өзгөртүүгө мүмкүндүк берүүчү тарыхый мамиле;
- социалдык-профессионалдык келип чыгышынын көз карашынан аймактык элиталарды талдоого мүмкүндүк берген социогенетикалык мамиле;
- аймактык теги боюнча аймактык элитанын түзүмүн аныктоого мүмкүндүк берген географиялык мамиле.

4. Адамдарды активдүү саясий турмушка тартуу – саясий рекрутинг болуп эсепелет. Аймактык элитаны кабыл алуу жана кирүү процесси мамлекеттин тарыхый этаптарынан көз каранды болгон өзүнчө өзгөчөлүктөргө ээ.

Кыргыз коомунун трансформациясынын шарттарында элитага кирүү механизмдери да өзгөргөн: а) аларга патриархалдык-кландык механизмдер мүнөздүү; б) номенклатуралык система аркылуу элитаны тартуу механизмдери; в) бизнес-түзүмдөр, партияларды тандоо, ошондой эле формалдуу эмес байланыштар аркылуу элитага кирүү механизмдери.

5. Аймактык элитага кирүүнүн негизги каналдарынын үч топ факторлору эсептелет:

- факторлордун биринчи тобуна элитанын өкүлүнүн туулган жеринин экономикалык-географиялык мүнөздөмөлөрү кирет;
- факторлордун экинчи тобу элитага кабыл алынган коомдун мүчөсүнүн жакындарынын социалдык абалы менен мүнөздөлөт;
- факторлордун үчүнчү тобу социалдык-демографиялык көрсөткүчтөрдүн негизинде түзүлөт. (Ысык-Көл облусунда элитанын калыптануу процесси).

6. Азыркы аймактык кыргыз элитасы жеткилең эмес. Анын ишмердүүлүгүндө жана чыгармачылыгында, жашоо образында аны жакшы жагынан көрсөтпөгөн учурлар көп, муну Ысык-Көл облусунда жүргүзүлгөн социологиялык изилдөөлөр тастыктайт. Демек, жогорку гуманисттик баалуулуктарга ээ болгон жогорку квалификациялуу элита түзүлүшү керек. Кыргызстанда жаңы саясий элитанын ийгиликтүү калыптанышы үчүн автор бир катар чараларды сунуштады.

Изилдөөчүнүн жеке салымы. Изилдөөнүн темасы боюнча илимий-теориялык эмгектерге системалуу талдоо жүргүзүлдү. Ысык-Көл облусунда

планшеттик изилдөө ыкмасы менен социологиялык изилдөө (бетме бет) жүргүзүлүп, анда 465 респондент сурамжыланган.

Контент-анализ 2004-жылдан 2021-жылга чейинки Кыргызстандын элитасына кирген көрүнүктүү замандаштардын – Ысык-Көл облусунун тургундарынын сапаттык курамы, жарык көргөн китептердин жана Жогорку Кеңештин 5, 6, 7 - чакырылыштардагы депутаттарынын тизмелеринин негизинде жүргүзүлгөн. Жалпы саны 430 адам.

Практикалык натыйжаларды апробациялоо. Диссертациянын негизги жоболору илимий басылмаларда, эл аралык жана республикалык илимий-практикалык конференцияларда жана семинарларда баяндалган жана талкууланган. Диссертациянын материалдары Кыргыз Республикасынын Эгемендүүлүгүнүн 30 жылдыгына арналган “Конституциялык реформанын алкагында Кыргыз Республикасында мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу системасын өркүндөтүү” деген темада тегерек столдо 2021-жылдын 10-ноябрында доклад түрүндө баяндалган. Изилдөөнүн жыйынтыгы К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин социология кафедрасынын отурумунда талкууланган.

Диссертациянын жыйынтыктарынын илимий басылмаларда чагылдырылышынын толуктугу. Диссертациялык изилдөөнүн негизги бөлүгү жалпы көлөмү 1,5 – 1,7 б.б. болгон 11 илимий эмгекте Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын рецензияланган илимий басылмаларынын тизмеси боюнча чагылдырылган.

Диссертациянын түзүмү. Диссертация кириш сөздөн, үч баптан, алты бөлүмдөн, корутундудан, колдонулган булактардын библиографиясынан, тиркемеден турат. Диссертациянын жалпы көлөмү 150 беттен турат, анын ичинде тиркеме жана социологиялык изилдөө анкетасы камтылган.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн темасынын актуалдуулугун, максатын, милдеттерин, изилдөө натыйжаларынын илимий жаңылыгын, практикалык жана экономикалык маанисин негиздейт, коргоонун жоболорун, апробациялоонун жолдорун жана изилдөө натыйжаларын ишке ашыруунун жолдорун көрсөтөт.

«**Элитаны изилдөөнүн теориялык негиздери**» деген биринчи бап эки бөлүмдү камтыйт.

«**Саясий элитаны социалдык топ катары изилдөөнүн социологиялык мамилелери**» баптын биринчи бөлүмүндө коомдук-саясий тенденциялар каралып, аларда ар кандай коомдук түзүлүштүн зарыл компоненти болгон жогорку башкаруу же интеллектуалдык катмар коомдук динамиканы аныктоочу деген борбордук идея ырасталган.

Аймактык элиталардын калыптануу жана өнүгүү маселелерин изилдөө башатында байыркы ойчулдар турган, Байыркы Индия жана Кытайда коомдогу башкаруучулардын жана башкаруучу чөйрөлөрдүн маңызын ачкан биринчи материалдар пайда болгон, бул «Ману мыйзамдары», «Авеста», «Хаммурапи мыйзамдары», «Дао Дзэ Цзин» трактаттары сыяктуу тарыхый эстеликтерде

чагылдырылган. [Нерсесянц, В. История политических и правовых течений/ В. Нерсесянц.//М.: 2000. - 17-21 с.]

«Куттуу билим» аттуу көрүнүктүү эмгектин түзүүчүсү Жусуп Баласагын орто кылымдардагы чыгыш доорунун көрүнүктүү ойчулу. Анын коомдук-саясий көз караштары өзүнүн конкреттүүлүгү, реалдуулугу жана феодалдык коомдук-саясий мамилелерди жана коомдун саясий надстройкасын жакшыртууга жана чыңдоого умтулуусу менен айырмаланат.

Советтик элитологиясы XX кылымдын 70-80-жылдары батыштын саясий ой-пикирин чагылдыруу жана сын катары калыптана баштаган. Айрым авторлор Г. Ашин, Ф. Бурлацкий, А. Галкин, П. Гуревич жана башкалар [Ашин, Г.К. Дилемма элиты: истинные и мнимые проблемы / Г.К. Ашин // Власть. - М.: 1999.-№12. - 63-69 с.], ошондой эле Кыргызстандын ата мекендик ойчулары К.Исаев, М.Артыкбаев, Ж.Сааданбеков, Ж.Жоробеков, А.Акунов буржуазиялык илимге каршы идеологиялык күрөштүн алкагында жаралган эмгектерде ири көлөмдөгү элитологиялык материалдарды жүгүртүүгө киргизип, аны системага салып, ата-мекендик коом таануучулардын сыймыгына айландырууга жетишкен.

«Аймактык элита: түшүнүгү жана структуралык-функционалдык мүнөздөмөлөрү» баптын экинчи бөлүмүндө аймактык элита түшүнүгү анын иштөөсүнүн социалдык, структуралык жана функционалдык өзгөчөлүктөрүнүн контекстинде каралган.

Бул бөлүмдө автор мамлекеттин саясий, экономикалык жана социалдык турмушунун иштешинин жыйындысында аймактык элитаны деталдуу изилдөө зарыл экенин белгилейт.

Аймактык элитанын башка бирдей маанилүү функционалдык мүнөздөмөлөрүнө аймактык элитанын курамы кирет. Анын курамын түзгөн аймактык элитага төмөнкүлөр кирет:

- 1) Аткаруу бийлигинин башчысы жана анын аппараты.
- 2) Аткаруу бийлик органдарындагы аймактык бюрократиялык элитанын өкүлдөрү (администрациялар жана алардын түзүмдүк бөлүмдөрү).
- 3) Аймактык мыйзам чыгаруу органынын мүчөлөрү (жергиликтүү комитеттердин төрагалары жана кызматкерлери, райондук жана шаардык кеңештердин депутаттары).
- 4) Түзүмдүн аймактык бөлүмдөрүнүн өкүлдөрү (коргоо министрлиги, ички иштер министрлиги, салык кызматы, прокуратура ж.б.).
- 5) Интеллектуалдык элитанын өкүлдөрү: билим жана илим, маданият, спорт.
- 6) Аймакта мүлккө ээлик кылууда жана тескөөдө негизги позицияларды ээлеген, аймактын ресурстарынын таасирдүү бөлүгүн көзөмөлдөгөн ири ишкерлер. Ички сегменттер: аймактык фирмалардын жетекчилери, ири ишканалардын өкүлдөрү; ээлери, менеджерлери.

Ошентип, аймактык деңгээлдеги саясий элиталар социалдык статусу жана функциялары боюнча бир тектүү топту билдирбейт. Алардын маңызына жана функцияларына кыскача сереп салуу постсоветтик мезгилдеги элитанын туруксуз абалы, элиталык системанын сегменттеринин ортосундагы сөзсүз функционалдык

карама-каршылыктар жөнүндө күбөлөндүрөт. Ошол эле учурда элитанын сегменттери функциялардын өзгөчө бөлүнүшүнө ээ.

«Аймактык элитаны изилдөөнүн методологиялык мамилелери» деген экинчи бап эки бөлүмдөн турат, анда Кыргызстанда аймактык элита институтунун совет дооруна чейинки жана постсоветтик доорундагы өнүгүү жана калыптануу генезиси каралат.

Изилдөөнүн объектиси: аймактык элита аймактагы коомдук-саясий процесстин негизги субъектиси катары.

Изилдөөнүн предмети: аймактык элитанын калыптануу процесси жана ага таасир этүүчү факторлор.

Диссертациянын методологиялык негизи - саясий системаны изилдөө контекстинде аймактык элиталардын калыптанышынын жана иштешинин өзгөчөлүктөрү жөнүндө чет элдик жана ата мекендик изилдөөчүлөрдүн эмгектеринде баяндалган идеялар жана түшүнүктөр. Кыргызстандын, ошондой эле элита институтун изилдөөнүн социологиялык мамилелеринин өзгөчөлүктөрү. Эмпирикалык материалдарды чогултууда жана иштетүүдө анкета сурамжылоо, контент-анализ жана маалыматтардын жалпыланган талдоосу колдонулуп, натыйжаларга социологиялык интерпретация берилген.

«Кыргызстандын шартында регионалдык элитанын социалдык келип чыгышы жана калыптанышы» деген экинчи баптын биринчи бөлүмүндө – коомдук түзүлүш жана кыргыздардын турмушунун аймактык аспектиери, тактап айтканда, Ысык-Көл облусунун өкүлдөрү жөнүндө сөз болот.

Дүйнөнүн бардык өлкөлөрүндөгүдөй эле кыргыз элинин да өзүнүн ички аристократиясы жана ага жараша “ак сөөк” династиялык уландысы болгон. Эгерде Европада булар княздар, лорддор жана графтар болсо, Россияда - дворяндар болсо, Кыргызстанда манаптар эсептелген.

Өзүнүн өнүгүшүндө элита үч мезгилди башынан өткөрдү: СССРге чейинки, советтик жана постсоветтик мезгил. Белгилүү болгондой, Кыргызстан Россияга кошулганга чейин кыргыздарда патриархалдык-феодалдык түзүлүш болгон.

Эгерде 1820-1917-жылдары совет бийлигине чейинки мезгилде элитанын калыптанышынын негизги фактору социогенетикалык, социологиялык, географиялык, тарыхый-этникалык мамилелерди камтыса, келечекте советтик жана постсоветтик мезгилде, 1917-2021-жж. Бул мезгилде элитанын калыптануу фактору катары мансаптык-кесиптик жана билим берүү критерийлерине негизделген мамилелер болгон.

Ошентип, совет дооруна чейинки мезгилдеги мындай ыкмалардын мисалы катары Ысык-Көлдүн жети акылмандары жүз жыл бою кыргыз урууларынын сакталышы үчүн жоопкерчиликти мойнуна алып, чындыгында элдик насаатчы болгон. Садыр аке, Кыдыр аке, Мойт аке, Карга аке, Сарт аке, Тилекмат аке, Карач аке – бул ысымдар кыргыздын этикалык кодексинин мыкты үлгүлөрүн сактап келген дээрлик ар бир Ысык-Көлдүк үй-бүлөгө тааныш. Бул адамдар 20-кылымда Кыргызстандын аймактык бүтүндүгүнүн башатында туруп, Ысык-Көлдүн чыгаан уулдарына дем берип, насаат айтып келишкен. Жусуп Абдрахманов, Касым Тыныстанов, Сыдык Карачев, Хусейн Карасаев – бул адамдардын ишмердүүлүгү

эбак эле бүтүндөй Кыргызстандын менчигине айланып калган. Алардын ишин замандаштарыбыз, окумуштуулар, саясатчылар, коомдук ишмерлер – Казат Акматов, Ишенбай Абдуразаков, Мурат Иманалиев, Кусейин Исаев, Артыкбаев Мэлс, Жыпар Жекшеев, Эсенгул Өмүралиев, Оган Карабалаев жана башкалар улантышкан.

Убагында 1917-1990-жылдарды камтыган совет мезгилине көңүл бура турган болсок, анда бул мезгилдеги элитанын калыптанышы жана өнүгүшү төмөнкү социологиялык теориялар менен баяндалат. Булар «социалдык лифт», «номенклатуралык-эволюциялык теория», непотизм теориясы, ошондой эле элиталардын жүгүртүү теориялары.

Ал эми элита деп аталган бийликтин эң жогорку эшелонуна кирүү үчүн бул мезгилде мансап тепкичинин 8-18 тепкичтерин басып өтүү керек эле. Буга мисал катары Жети-Өгүздөгү Киров атындагы орто мектептен жөнөкөй мугалимдиктен Кыргызстандын легендарлуу парламентинин өкүлү, андан кийин губернатор болгон бул инсандын өмүр таржымалы көп этаптарга бай Ж.Сааданбековду келтирсек болот. Ысык-Көл облусунун жана Украинадагы, Казакстандагы элчилик кызматын аркалап, карьеранын 18 тепкичтерин басып өткөн. Ж.Сааданбековду областтык элитанын өкүлү катары тааныгандан баштап, өзүнүн жеке жана кесипкөй сапаттары менен республикалык элитага жол ачып, өзүн легендарлуу инсанга – «аксакалга» айланып, анын пикири эл тарабынан бааланган. жалпы коомчулук жана өлкөнүн Президенти.

Кыргызстандын постсоветтик өнүгүү мезгилиндеги элитанын калыптанышы такыр башкача, анда элитанын өкүлдөрү бизнестин адамдары. Мисалы, 2021-жылдагы Жогорку Кеңештин 7-чакырылышынын депутаты (Ысык-Көл облусу) Кыдыкбаев Жаныбек Султанович 2018-жылы «Граф Инвест» ЖЧКсында техникалык директорлуктан 4 гана кадам өтүп, 2021-жылы депутат болуп шайланган. VII чакырылыштагы Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин “Ата Журт-Кыргызстан” саясий партиясынан, б.а. бул мезгилде адамды көтөрүүчү негизги лифт саясий партия болуп саналган.

Экинчи баптын экинчи бөлүмүндө **«Аймактык элитага кабыл алуу жана кирүү механизмдери»** деп аталып диссертант аймактык элитанын ишинин негизги өзгөчөлүктөрүн изилдеген жана аларга кирүү каналдарын аныктаган.

Кылымдын орто ченинде жана улуу октябрь революциясынын дооруна чейинки мезгилде кыргыздардын социалдык-экономикалык мамилелерине патриархалдык уруучулук сиңип, алар феодалдык мамилелер жана кыргыз элинин турмушу менен бир кыйла айкалышкан. Уруучулук бирикмелери үч уруулук, аймактык жана саясий түзүлүштөрдүн курамына кирген, алар: 1) оң канат, 2) сол канат, 3) ичкилик.

Ысык-Көл облусу уруу бирикмелеринен турган оң канаттын курамына кирген: саруу, саяк, сары багыш, монголдор, бугу, солто, черик, басыз, азык, багыш, беш тамга, кытай, кушчу. [Нурбеков, К. История государство и права Киргизской ССР / К. Нурбеков. - Вып I. - Ф.: 1965. -17-18 с]. Ар бир канат жыл сайын өзүнүн уруу бирикмелеринин улук бийлеринин ичинен жалпы жетекчиликти аркалаган жогорку бийлерди шайлап турган.

Совет доорунда аймактык элита бирдиктүү номенклатуранын курамына кирген. Советтик системада элиталык топтор мынчалык ачык айтылчу эмес. Бул баш ийүүнүн жана башкаруунун катуу вертикалдык системасы менен шартталган.

1991-жылы номенклатуралык системаны жана анын негизин - КПССтин талкалоо процессинде Кыргызстандын аймактарынын элитасын калыптандырууда олуттуу өзгөрүүлөр болду.

Эгерде эгемендикти алгандан кийинки акыркы жылдардагы окуялардын хронологиясына токтолсок, Кыргызстандын аймактары үчүн элиталарды топтоо механизмдери президенттерди башкаруу жана шайлоо менен тыгыз байланышкан спецификалык өзгөчөлүктөргө ээ экенин белгилей кетүү керек. Эгемендүүлүктүн бүткүл мезгилинде биз тарабынан жүргүзүлгөн контент-анализге ылайык, аймактык элитаны тартууда маанилүү роль ойнойт: регионализм, жамааттык жана уруулук кландар, акча, белгилүү бир адамга таанылуу жана ишеним.

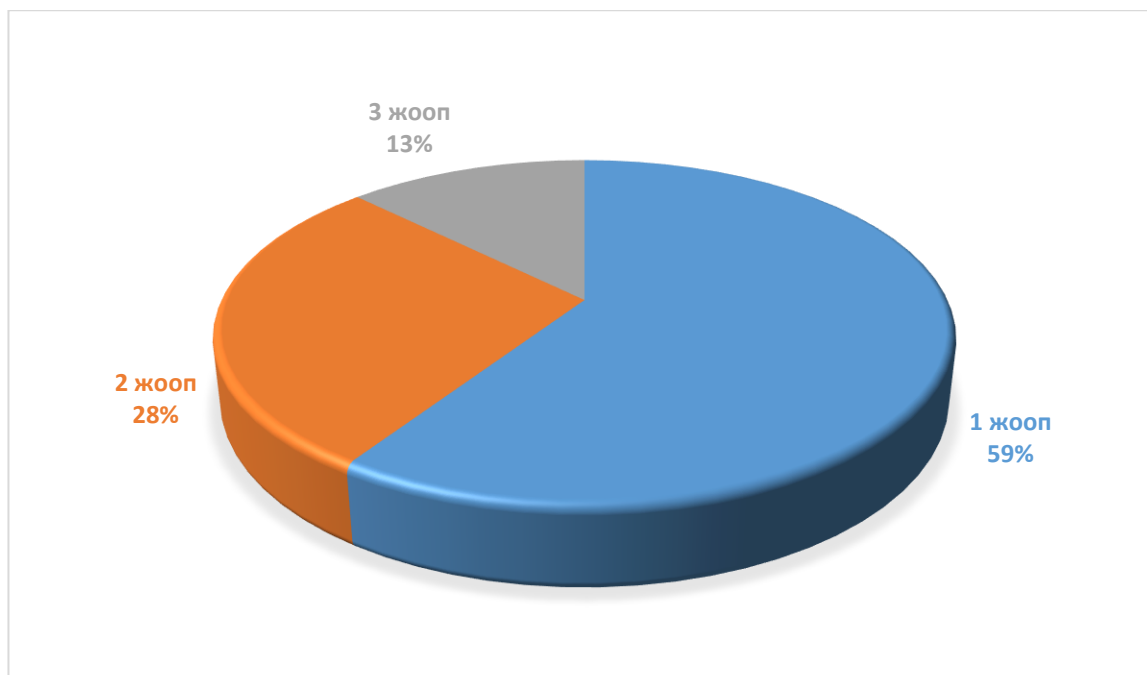
Үчүнчү бап “Кыргызстанда постсоветтик мезгилдеги аймактык элитанын калыптануу өзгөчөлүктөрү” эки бөлүмдөн турат, анда изилденип жаткан процесстин баштапкы абалы ачылып, анын жыйынтыктарына талдоо берилген.

«Аймактык элитанын калыптануу процесстери (Ысык-Көл облусунун элитасынын мисалында)» автор аймактык бийлик органдары менен калктын ортосундагы функционалдык өз ара аракеттенүүнүн азыркы абалын аныктоо үчүн социологиялык изилдөө жүргүзгөн.

Сурамжылоо 2019-жылдын август айында облустун эмгекке жарамдуу калкынын 60%дан ашыгы жашаган Каракол, Чолпон-Ата, Балыкчы шаарларында жүргүзүлгөн. Жалпысынан 465 респондент менен сурамжылоо жүргүзүлдү. Улуттар боюнча тандоо үч негизги улуттук топту (кыргыздар, өзбектер, орустар) түзөт. Респонденттердин ар бир бешинчи бөлүгү (20,1%) жок дегенде жогорку билимге ээ. Респонденттердин көпчүлүгүнүн (41,9%) орто билими бар, эки эсе аз (22,5%) орто атайын билими бар. Толук эмес жогорку же орто билими бар респонденттердин болжолдуу бирдей үлүшү (тиешелүүлүгүнө жараша 7,6% жана 7,9%).

Калктын үчтөн бири (35,1%) учурда иштебейт жана өздөрүн убактылуу жумушсуз же үй кожойкеси деп эсептешет. Болжол менен ар бир бешинчи адам пенсионерлер (19,0%) же өз алдынча иштегендер (18,9%), б.а. өздөрү үчүн иштешет. Акыркыларга ошондой эле өз үй чарбасы менен алектенген, балким, экономикалык ишмердүүлүктөн кандайдыр бир кирешеси бар, бирок жеке бизнеси жок адамдар да кирет. Респонденттердин 12,6% га жакыны мамлекеттик уюмдарда же ишканаларда иштешет, алардын жарымынан көбү жеке сектордо (6,3%). Окуучулар же студенттер тандоонун 5,5% түзөт. Өтө аз үлүшү жеке ишкерлер (2,1%) жана эл аралык же өкмөттүк эмес уюмдарда иштегендердин бир пайыздан азы (тиешелүүлүгүнө жараша 0,4% жана 0,1%). Респонденттердин айтымында, элита деген сөз жалпысынан позитивдүү эмес, терс деп кабыл алынат.

Диаграмма 3.1.- Сиздин оюңузча, элита жөнүндө сөз кылганда сиздин оюңузга эмне келет?

Респонденттердин басымдуу көпчүлүгү: “Сиздин оюңузча, элита жөнүндө сөз кылганда сиздин оюңузга эмне келет?” деген суроого “бул бийликке, акчага жана статуска ээ жана көпчүлүктү башкарган, чечимдерди кабыл адамдардын тобу” - 59,3%, экинчи орунда “губернаторлордун, акимдердин жана башка мамлекеттик түзүмдөрдүн саясий, экономикалык ресурстарга жетүү жана көзөмөлдөө мүмкүнчүлүгүнө ээ болгон бийлик структураларынын өкүлдөрү” -28,1%; андан кийин, бул "саясий бийликтин олуттуу көлөмүн өз колуна топтогон салыштырмалуу кичинекей социалдык топ" - 12,6% деп жооп беришкен.

Бийликтин аймактык өкүлдөрү көрсөткөн бийлик институттарын карасак, респонденттердин жооптору абдан кызыктуу бөлүштүрүлдү.

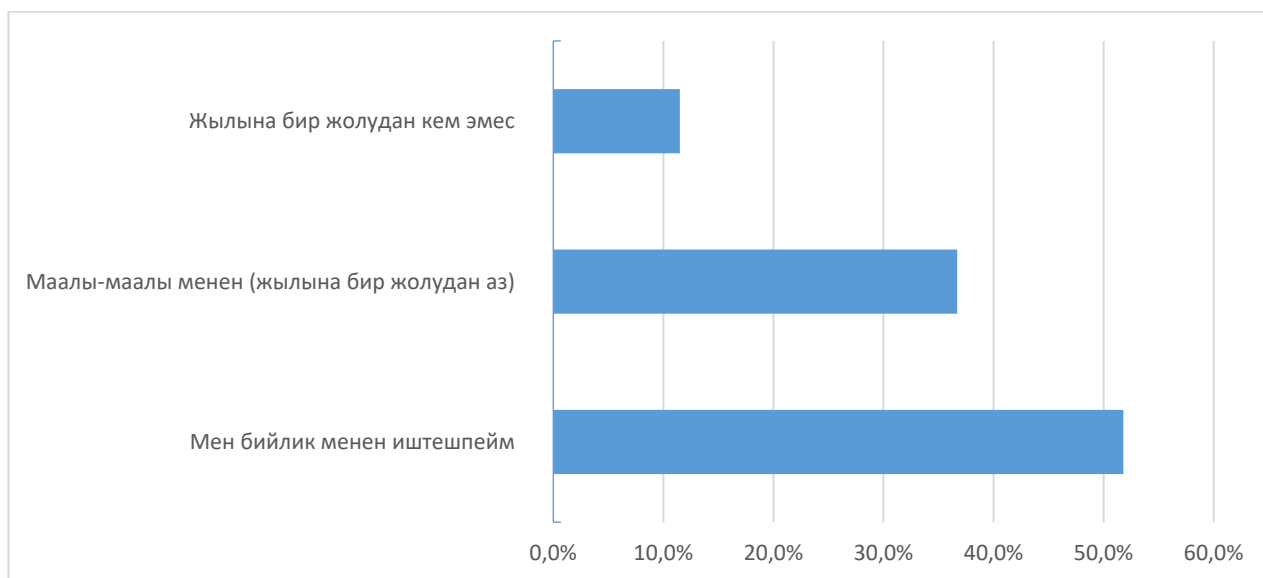
Таблица 3.1.- Сиз төмөнкү бийликтин институттарына жана адамдарына ишенесизби?

Статус	Ишенем	Ишенбейм	Жооп берүү кыйын
Президенттин облустагы ыйгарым укуктуу өкүлүнө	22,2%	34,6%	43,2%
Райондордун акимдерине	26,5%	22,6%	51,8%
Шаарлардын мэрлерине	29,4%	34,6%	36%
Шаардык Кенештин депутаттарына	10,4%	34,7%	54,9%
Жергиликтүү Кеңештердин депутаттарына	19,5%	36,6%	43,9%

Берилген 3.1-таблицадан көрүнүп тургандай, аймактык башкаруунун негизги институттарында “ишеним индексинин” мааниси төмөндөгөн, облустун өкүлдөрүнө ишенимдин төмөндөшү 21,3%дан 35,2%га чейинки диапазондо белгиленген. Бул элдин бийликке болгон ишеними эффективдүү демократиялык башкаруунун зарыл шарты экенин, ал эми элдин ишениминин төмөндөшү өкүлчүлүктүү демократиянын сапатына олуттуу чакырык болуп жатканын көрсөтөт.

“Айрым маселелерди чечүү үчүн мамлекеттик органдар менен канчалык көп иштешесиз?” деген суроого жооп берип жатып жарымынан көбү (51,8%) “мен бийлик менен иштешпейм” деп белгилешти. Үчтөн биринен көбү (36,7%) бийлик менен “маалы-маалы менен (жылына бир жолудан аз)” иштешерин моюнга алышкан. Ал эми ар бир тогуздун бири гана бийлик органдары менен үзгүлтүксүз иштешерин (жылына бир жолудан кем эмес) 11,5% белгиледи. Бул факт аймактык бийликке карата калктын бир кыйла төмөн кызыгуусун жана элдин бийликтен четтетилишин көрсөтүп турат.

Диаграмма 3.2.- Сиз кайсы бир маселелерди чечүү үчүн мамлекеттик органдар менен канчалык көп иштешесиз?

Шаарлардагы бийликтин ишмердигине баа берүү боюнча: “Сиздин оюңузча, облустук саясий элитанын (Ысык-Көл облусунун депутаттары жана жетекчилиги) ишинде биринчи кезекте кимдин кызыкчылыгы көздөгөн? Респонденттердин басымдуу бөлүгү (45,1%) – «өзүнүн жеке кызыкчылыктары»; 21,9%ы жооп берүүгө кыйын деп белгилешти; 16,8% аймактагы бийлик бизнес түзүмдөрдүн кызыкчылыгын коргойт деп эсептейт; калктын кызыкчылыктарын - 6,9%; Өкмөттүн жана Президенттин кызыкчылыктарын - 5,7%; кылмышкерлердин кызыкчылыктарын - 3,6%.

Диаграмма 3.3.- Сиздин оюңузча, облустук саясий элитанын (Ысык-Көл облусунун депутаттары жана жетекчилиги) ишинде биринчи кезекте кимдин кызыкчылыгы көздөгөн?

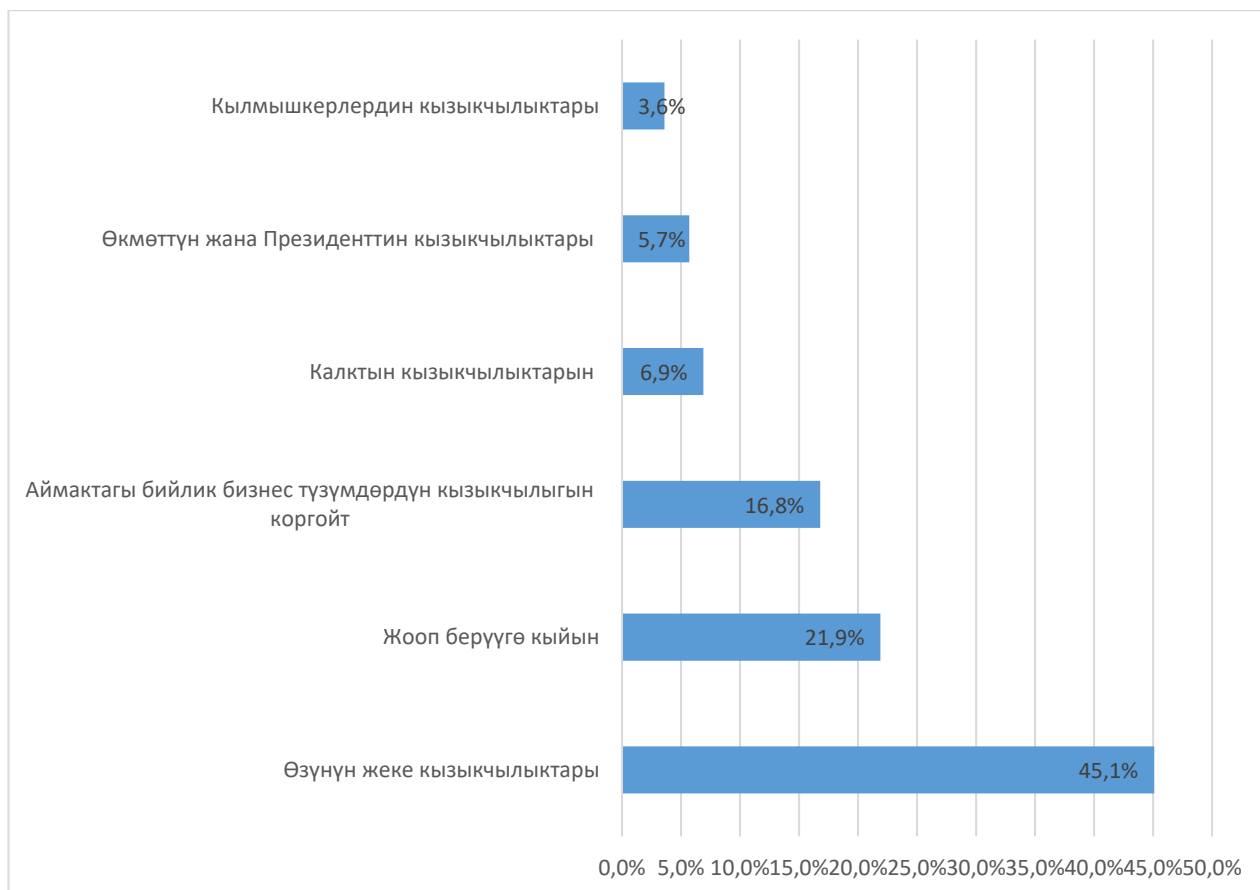
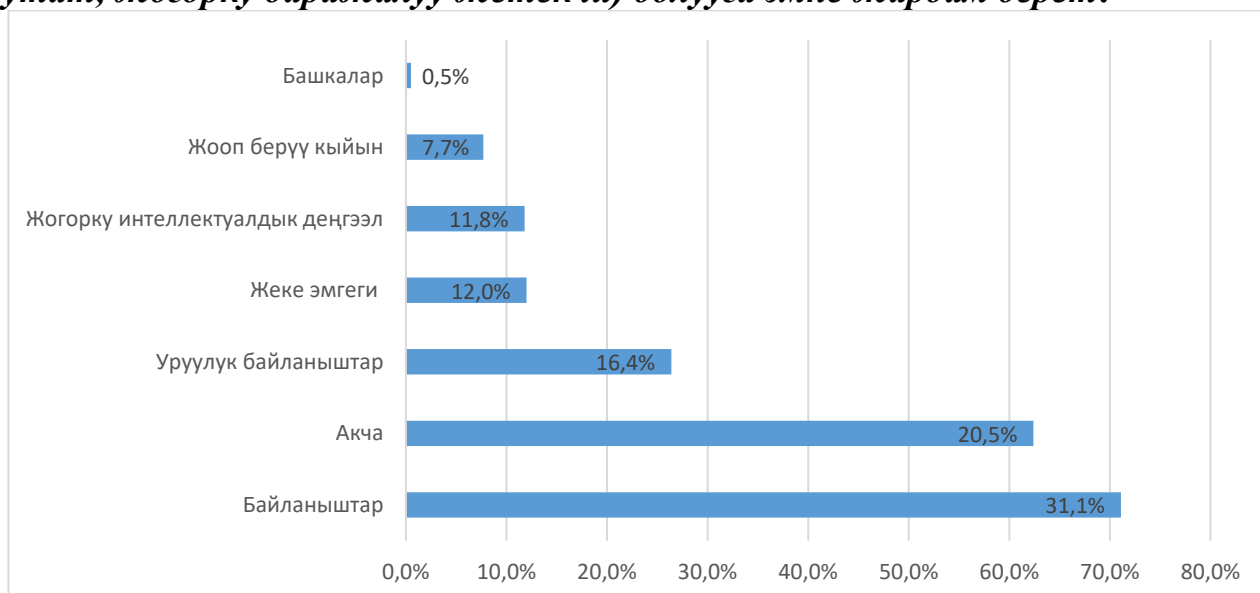

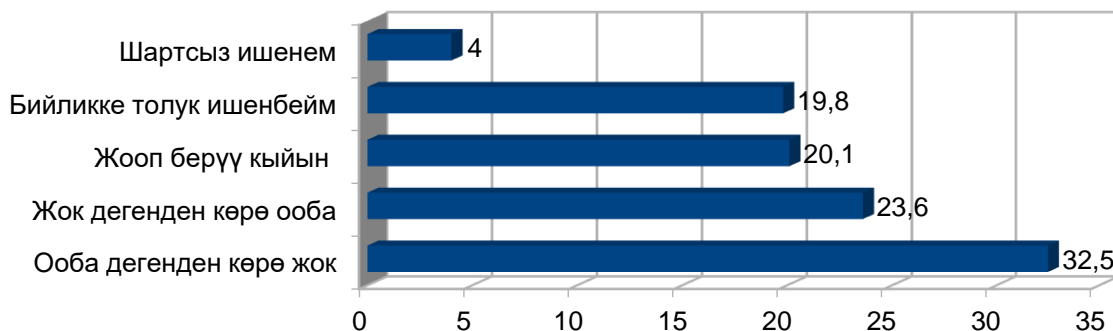
Диаграмма 3.4.- Бүгүнкү күндө аймактын саясий элитасынын өкүлү (депутат, жогорку даражалуу жетекчи) болууга эмне жардам берет?

Ошентип, аймактын тургундарынын массалык аң-сезиминде саясий элитага кирүү биринчи кезекте байланыш, акча жана уруулук байланыштар аркылуу камсыздалат деген ой ачык айтылганын көрдүк. Идеалында партиялык система саясий партиялардын саясатын жана шайлоочулардын үмүтүн ишке ашыруунун эң эффективдүү жана заманбап инструменттеринин бири болушу керек. Алар артында турган социалдык катмардын таламдарын чагылдырып, мамлекеттик чечимдерди

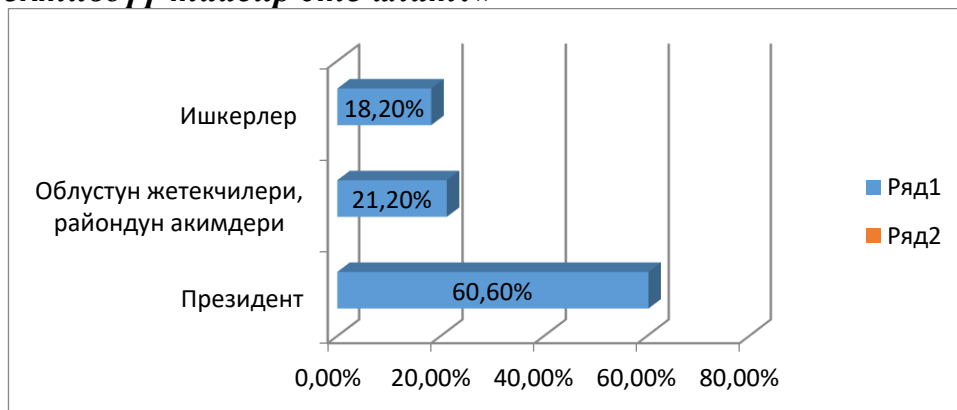
кабыл алуу процессине жарандардын кыйыр катышуусунун органы болуп кызмат кылышы керек. Бирок иш жүзүндө мындай болбойт.

Диаграмма 3.5.- Респонденттердин “Сиз бийликке ишенесизби?” деген суроосуна берген жоопторунун натыйжалары.

«Ооба дегенден көрө жок» деген жооп эң популярдуу болуп чыкты – 32,5%; “Жок дегенден көрө ооба” дегенге – 23,6%; жооп берүү кыйын дегенге 20,1%; 19,8% бийликке толук ишенбөөчүлүк көрсөтүшкөн; ал эми респонденттердин 4,0% гана жогору жактан келген чечимдерге эч кандай шартсыз ишенерин баса белгилешти. Ал эми бул калктын бийлик жана администрация өкүлдөрүнө болгон мамилеси көйгөйү облустук жогорку кызмат адамдардын жана депутаттардын ишиндеги кемчиликтерде эмес, бир аз тереңирээк дегенди билдирет.

Диаграмма 3.6.- «Сиздин оюңузча, төмөндөгү мамлекеттик органдардын, уюмдардын жана кызмат адамдарынын кайсынысы сиздин аймактагы социалдык-экономикалык жана саясий абалды турукташтырууга эң эффективдүү таасир эте алат?»

Аймактын экономикалык бакубаттуулугу кимден көз каранды болгон бул суроого жоопторду талдоо бийликтин бардык бутактарынын ишинин натыйжалуулугун кыйыр түрдө баалоого, ошондой эле социалдык жактан көз карандылыктын деңгээлин аныктоого мүмкүндүк берет, жашоочулар өз жашоосун жакшыртуу үчүн жоопкерчиликти өз мойнуна канчалык деңгээлде алаарын.

Тилекке каршы, бул көрсөткүч салттуу түрдө төмөн бойдон калууда жана эффективдүүлүктүн аймактагы социалдык-экономикалык жана саясий кырдаалды турукташтырууга тийгизген таасири респонденттердин басымдуу бөлүгүнүн 60,3%ын президент, экинчи орунда облустун ыйгарым өкүлдөрү жана акимдер

тарабынан көрсөтүлгөн мамлекет башчысы түзөт (21,2%), ишкерлер (18,2%) аймактагы социалдык-экономикалык жана саясий кырдаалдын натыйжалуулугуна таасир эте алат. Алынган натыйжаларды талдоо башкаруу институтунун өкүлдөрүнүн дээрлик көпчүлүгү кырдаалга, тактап айтканда, социалдык-экономикалык абалды турукташтырууга таасир эте аларын айтууга негиз берет.

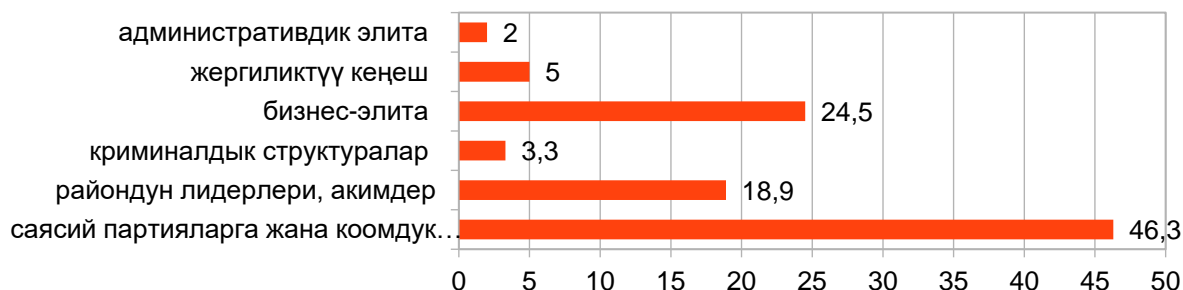
Таблица 3.2. «Сиздин оюңузча, төмөндөгү мамлекеттик органдардын, уюмдардын жана кызмат адамдарынын кайсынысы сиздердин аймактагы социалдык-экономикалык жана саясий абалды турукташтырууга эң эффективдүү таасир эте алат?»

X	Элтанын өкүлдөрү	Күчтүү таасир этет	Өзгөчө таасир этпейт	Эч кандай таасир этпейт	Жооп берүү кыйын
1.	Президент	67,3	23,1	6,1	3,5
2.	КРнын Өкмөтү	45,3	36,1	12,3	6,3
3.	Жогорку Кенеш	31,3	62,2	5,1	1,4
4.	Прокуратура	12,1	56,2	27,1	4,6
5.	Соттор	48,1	25,3	24	2,6
6.	Президенттин облустагы ыйгарым укуктуу өкүлү	66,2	22,3	11,2	0,3
7.	Райондордун акимдери	66,2	20,3	13,2	0,3
8.	Шаардык кенештин депутаттары	50,7	32,2	11,1	6
9.	Атактуу, кадырлуу адамдар	38,4	25,3	24,2	12,1
10.	Ишкерлер	53,2	24	11,7	11,1

Бир катар эмпирикалык изилдөөлөр көрсөткөндөй, мамлекеттик башкаруунун сапаты өлкөнүн экономикалык бакубаттуулугунун өсүшүнө, чет элдик инвестициялардын агымына түздөн-түз таасирин тийгизет жана мамлекеттик ишмердүүлүктүн ачык-айкындуулугу экономикалык өсүштүн көрсөткүчтөрү менен тыгыз байланышта.

“Бүгүнкү күндө сиздин оюңузча аймактагы бийлик кимдин колунда?” деген суроого төмөнкүдөй жооптор алынды, респонденттердин басымдуу бөлүгүнүн пикири боюнча, аймактагы бийлик айрым саясий партияларга жана коомдук кыймылдарга таандык -46,3%; облустун, райондун лидерлери, акимдер, акимдин орун басарлары жана шаарлардын мэрлери - 18,9%; криминалдык структуралар - 3,3% жана бизнес-элита - 24,5% деп белгиленди. Ал эми жергиликтүү кеңеш жана аймактык саясий жана административдик элита респонденттердин эң аз санын көрсөттү -5% жана 2%.

Диаграмма 3.7.- “Сиздин оюңузча, бүгүнкү күндө аймактагы бийлик чындап кимге таандык?”

Ошентип, изилдөөнүн натыйжалары азыркы шартта облустун калкы, тилекке каршы, регионалдык саясий элитаны өздөрүнүн коргоочусу жана колдоочусу катары али аныктай электигин ачык көрсөтүп турат. Карапайым тургундар бийликке сейрек кайрылышат, көбүнчө коррупция жана кесипкөй эмес деп айыпташат.

Аймактын тургундарынын массалык аң-сезиминде саясий элитага кирүү эң оболу байланыштар, акча жана уруулук байланыштар аркылуу берилет деген ой ачык айтылган. Идеалында партиялык система саясий партиялардын саясатын жана шайлоочулардын үмүтүн ишке ашыруунун эң эффективдүү жана заманбап инструменттеринин бири болушу керек. Ал алардын артында турган социалдык катмарлардын таламдарын чагылдырып, мамлекеттик чечимдерди кабыл алуу процессине жарандардын кыйыр катышуусунун органы катары кызмат кылууга тийиш.

Үчүнчү баптын экинчи бөлүмүндө **«Ысык-Көл облусунун аймактык элитасын мыйзамдаштыруунун механизмдери жана жолдору (социологиялык изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча)»** автор изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча элитанын образын, социалдык жылышуунун механизмдерин жана мобилдүүлүк каналдарын аныктоо боюнча аракет жасалды.

Контент-анализдин жана мансаптык типологиянын методун колдонуу менен документалдык булактарды изилдөө менен биз аймактык деңгээлдеги саясий элитанын негизги мүнөздөмөлөрүн изилдөөнү жүргүздүк, анда социалдык теги жана партиялык системага таандык маселелердин маанилүүлүгү чагылдырылган.

Жыйынтыгында автор белгилегендей, азыркы учурда Кыргызстандын шартында аймактык элитадан республикалык деңгээлге өтүү каналдары мамлекеттик түзүмдө жана калыптанып калган бизнес аркылуу болот. Контент-анализ ыкмасын колдонуу менен автобиографияларды изилдөөнүн негизинде Жогорку Кеңештин (депутаттардын) жана Министрлер Кабинетинин өкүлдөрүнүн олуттуу бөлүгү өлкөнүн кичи жана чоң шаарларында карьералык тепкичти басып өткөнүн аныктоого мүмкүн болду. Көпчүлүгү 1950-жылдары төрөлүп, “кайра куруунун” маалында алар күлүү күчтүү болуп турган убакта, эң кыраакы, көрөгөчтөр, коомдогу кардиналдуу өзгөрүүлөрдүн шартында жаңы реалдуулукка ыңгайлаша алышкан.

Парламентарийлердин жана министрлердин тагдырына алардын билим деңгээли, мамлекеттик түзүмдөрдөгү тажрыйбасы, шайлоо алдында партияларды акча каражаттары менен колдоо даярдыгы маанилүү фактор болду. Жогорку Кеңештин депутаттарынын, министрлердин, президенттин ыйгарым укуктуу өкүлдөрүнүн, акимдеринин, облустук деңгээлдеги аткаруу бийлик башчыларынын

өмүр таржымалын изилдөө алардын белгилүү бир бийликке, Жогорку Кеңешке, Өкмөткө, белгилүү бир партияга келишине алардын өмүр жолуна болгон өзгөчөлүк таасир эткендигин көрсөттү. Мурунку чакырылыштардагы ЖК депутаттарынын сапаттык курамы боюнча маалыматтар толук сакталбаганын эске алып, акыркы эки чакырылыш боюнча гана салыштырма маалыматтарды жана көрсөткүчтөрдү келтирдик.

Жогорку Кеңештин бешинчи чакырылышынын (2010-2015-ж.) жыйыны пропорционалдык шайлоо системасы менен шайланган 120 депутаттан турган. Парламенттик шайлоонун жыйынтыгында шайлоого катышкан 28 партиянын ичинен 5 партия өткөн. Жынысы боюнча 120 депутаттын 23ү аялдар, 97си эркектер.

Депутаттардын жаш өзгөчөлүгүн мүнөздөөдө контент-анализ көрсөткөндөй, парламентте ар кандай курактагы топтор болгон, бирок салыштырмалуу басымдуу бөлүгүн (43%) 38-50 жаштагылар түзгөн. Экинчи орунда 51-60 жаштагы депутаттар (33%), 35 жашка чейинки курактык квотадан өткөн жаштар 13% түзгөн. Эң кичине тобун 51 жаштан жогорку депутаттар түзгөн – 9%. Белгилей кетсек, парламентте жаш курагы боюнча гана ар кандай курактагы депутаттар иштеген.

Депутаттардын билим деңгээлине талдоо көрсөткөндөй, биринчи билими боюнча депутаттардын арасында окутуучулар жана мугалимдер (19%), ошондой эле инженерлер (19%) басымдуулук кылган. Депутаттардын үчтөн бир бөлүгүнүн (36%) 2 жогорку билими бар болгон, алар көпчүлүк учурда сырттан билим алышкан: юриспруденция боюнча 65% жана экономика боюнча 10%.

Кайрадан шайланган 22 депутат болду. Кесиптик курамы боюнча: тарыхчылар – 3, экономисттер – 21, инженерлер – 15, юристтер – 7, филологдор – 2, физиктер – 2, дарыгерлер – 3, аскерлер – 2, ветеринарлар – 1, архитекторлор – 1, мугалимдер – 1, журналисттер – 2, режиссерлор – 1, актёрлор – 1, мугалимдер – 1, мал чарба адистери – 1. Социалдык абалы боюнча: мамлекеттик кызматкерлер – 45%, ишкерлер – 65%, чыгармачыл кызматкерлер – 1,3%.

Бешинчи чакырылышта чыгармачылык кесипте иштегендердин саны 20,3% азайса, мамлекеттик кызматкерлердин саны 11,4%га өскөн. Биринчинин кыскаруусу ишкерлердин катарларынын 10,8%га көбөйүшүнө байланыштуу болгон, ошондой эле бизнес өкүлдөрүнүн саны да көбөйгөн. Бул агым интеллектуалдык чөйрөнүн өкүлдөрүнүн кыскарышынан улам болгон.

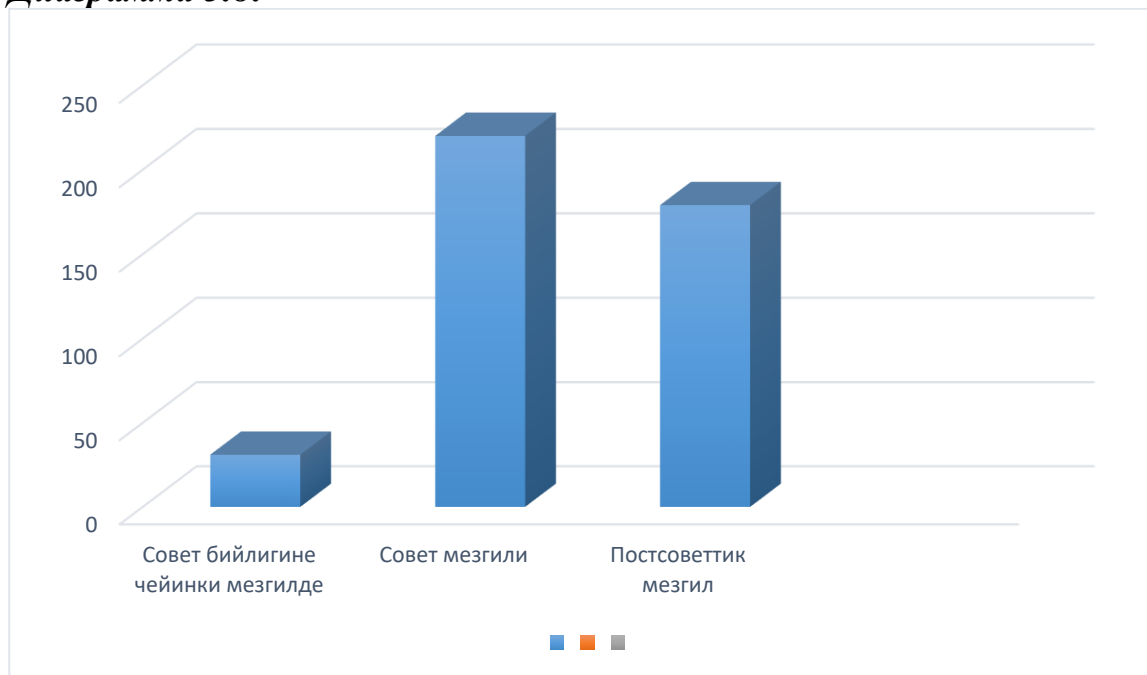
Көбүнчө бул ишкерлердин болгонуна алардын шайлоо процессине таасир этүү үчүн көбүрөөк финансылык жана материалдык мүмкүнчүлүктөрү, ошондой эле кызматтагы адамдардын активдүү административдик ресурстарды колдонуп жардам көрсөтүү аркылуу болду. Парламентти бюрократташтыруу (профессионалдаштыруу) жана олигархизациялоо тенденциясы байкалды.

Жогорку Кеңештин V чакырылыштагы депутаттарынан: жогорку квалификациялуу юристтер менен экономисттердин үлүшү өтө төмөн – 1,6% (1 экономика илимдеринин доктору, 1 юридика илимдеринин кандидаты). Салыштыруу үчүн айтсак, I-чакырылышта илимдин докторлору менен кандидаттардын үлүшү 34,2%, II-де - 18,3%, IV-де - 5,5% (4 илимдин докторлору жана 6 кандидат) түздү. Жогорку Кеңештин 5-чакырылышындагы 120 депутаттын 45и же 37%ы кайра шайланды.

Ар бир онунчу депутат парламентке коомдук уюмдарда жана партияларда иштөө тажрыйбасы менен келген (11%), ар бири 5% шайланганга чейин муниципалдык кызматкерлер болгон. Туулган жылдары жана активдүү жашоо ишмердүүлүгү боюнча негизги тандалган инсандардын өмүр баянынын мазмунун талдоо төмөнкү мезгилдүүлүктү аныктады:

1. Совет бийлигине чейинки мезгилде (1820-1917) – 31 өкүл;
2. Совет мезгили (1917 – 1990) – 220 өкүл;
3. Постсоветтик мезгил (1990 – 2021) – 179 өкүл.

Диаграмма 3.8:

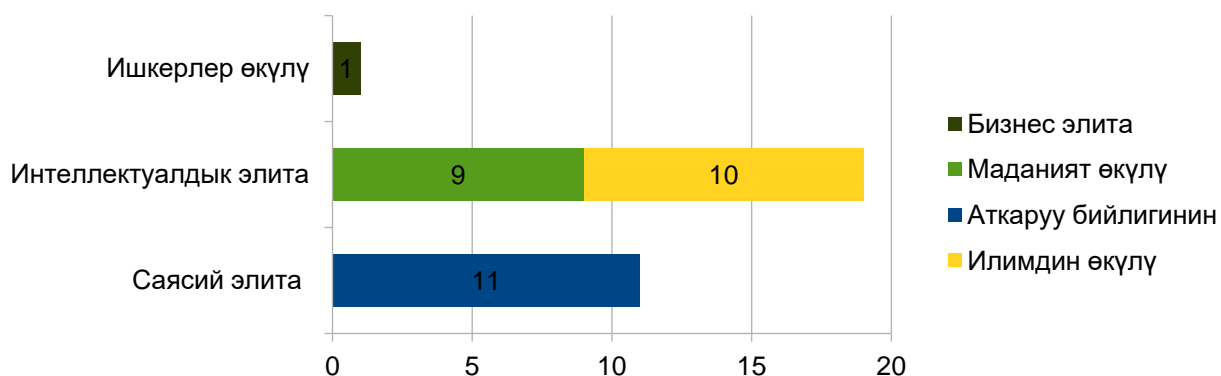

Айрым учурларда аныкталган аймактык элитанын өкүлдөрүнүн активдүү турмуштук позициясы советтик жана азыркы мезгилдерге чейин жайылган, советтик мезгилде Ысык-Көл облусунан келген аймактык элитанын өкүлдөрүнүн саны көбүрөөк болгон, бирок мезгил да узакка созулган 73 жыл бою, азыркы 31 жылдык мезгилге караганда. Бардыгы болуп 430 адам чыкты – Ысык-Көл элитасынын өкүлдөрү.

Аймактык элитанын сапаттык курамы 3 топ жана 9 көрсөткүч боюнча жүргүзүлгөн контент-анализдин төмөнкү көрсөткүчтөрүнөн аныкталды: Саясий элита: а) Аткаруу бийлиги; б) Мыйзам чыгаруу бийлиги; в) Сот бийлиги.

Интеллектуалдык элита: г) Илим; д) Маданият; е) Спорт. Бизнес элита: ж) өнөр жай кызматкерлери; з) ишкерлер; и) дыйкандар. Ошентип, Ысык-Көл облусунун тургундарынын өмүр баянын мазмундук талдоонун негизинде төмөнкүдөй маалыматтар алынды: 1. Советтик доорго чейинки мезгилде – 31 өкүл, 3.7-диаграммада көрсөтүлгөн.

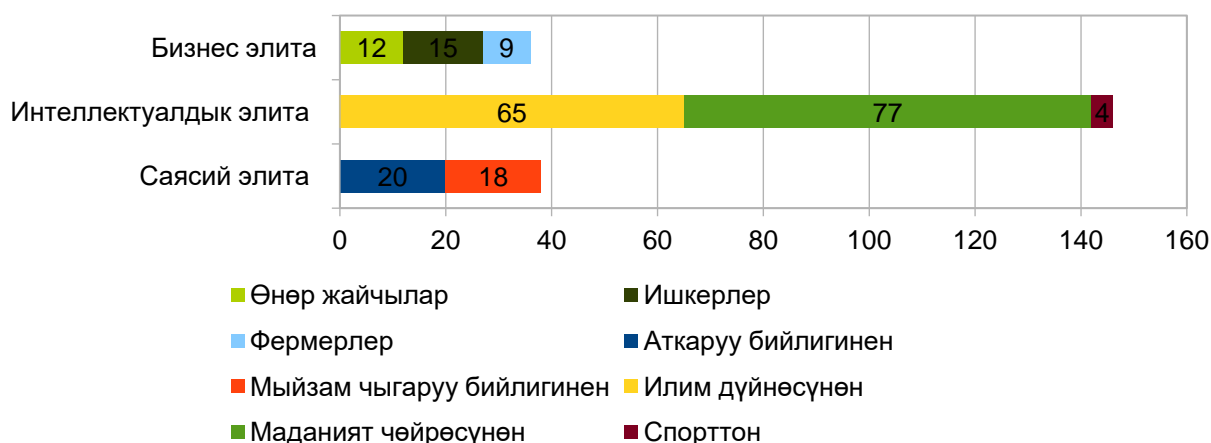
Диаграмма 3.9 Качественный состав элиты

Саясий элита – аткаруу бийлигинин 11 өкүлү; Интеллектуалдык элита: илимдин 10 өкүлү, маданияттын 9 өкүлү; Бизнес элита - ишкерлерден 1 өкүл.

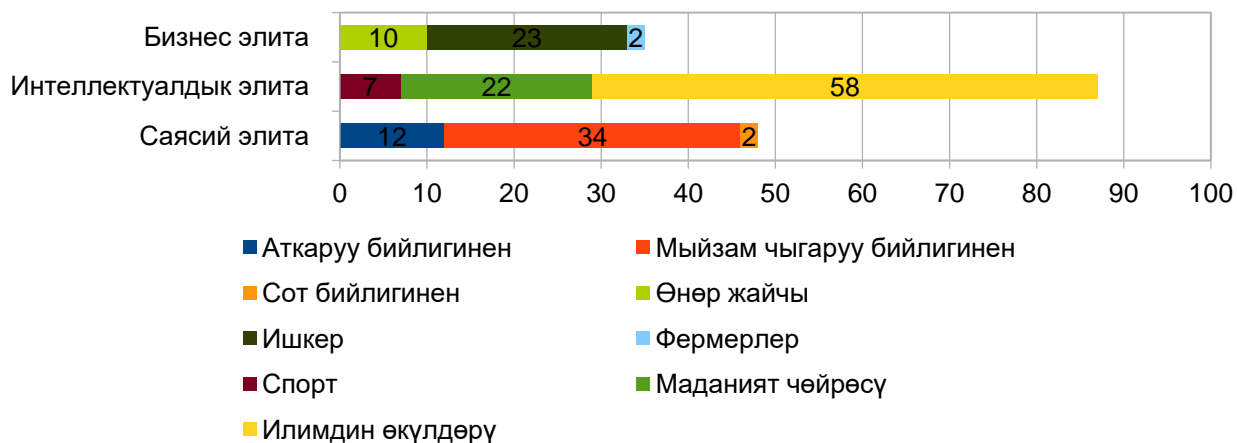
2. Советтик мезгил – 220 өкүл. Саясий элита - 38 өкүл, анын ичинде аткаруу бийлигинен 20 жана мыйзам чыгаруу бийлигинен 18 өкүл; Интеллектуалдык элита – 146 өкүл, анын ичинен 65 илим дүйнөсүнөн, 77 маданият чөйрөсүнөн, 4 адам маданият чөйрөсүнөн; Бизнес элита - 36 өкүл, анын ичинде 12 өнөр жайчылар, 15 ишкерлер, 9 фермерлер.

Диаграмма 4.0. – Совет мезгилиндеги саясий элитанын өкүлчүлүгү

3. Постсоветтик мезгилде – 179 өкүл. Саясий элита – 57 өкүл, анын ичинде аткаруу бийлигинен – 21, мыйзам чыгаруу бийлигинен – 34 жана сот бийлигинен – 2; Интеллектуалдык элита – 87 өкүл, анын ичинен 58 илимдин өкүлдөрү, 22 маданият чөйрөсү, 7 адам спорт; Бизнес элита – 35 өкүл, анын ичинде 10 өнөр жайчы, 23 ишкер, 2 фермер.

Диаграмма 4.1. - Постсоветтик мезгилдеги саясий элитанын өкүлдөрү

Ошентип, контент-анализ процедурасын колдонуу бизди төмөнкүдөй жыйынтыктарга алып келди. Ысык-Көл облусунун аймактык элитасынын өкүлдөрүнүн көбү советтик мезгилди алдыга коюшкан, бул таң калыштуу эмес, анткени бул мезгил 73 жылга созулган. Тармактар боюнча биринчи орунда: Интеллектуалдык элита – 252 өкүл. Саясий элита – 106 өкүл. Бизнес элита – 72 өкүл. Болгону 430 киши.

Диаграмма 4.2.- Совет мезгилиндеги Ысык-Көл облусунун аймактык элитасынын өкүлдөрү

Шайлоонун жыйынтыгы көрсөткөндөй, 1990-2000-жылдардагыдан айырмаланып, азыркы башкаруучу элитада илимий чөйрө, интеллигенция, журналисттер сыяктуу элитанын артыкчылыктуу өкүлдөрү дээрлик жок. Кыргызстанда бизнес-элитанын жана башкаруучу номенклатуранын өкүлдөрү басымдуулук кылган элитанын олигархизация процесси жүрүп жатат.

Квалификация, интеллектуалдык өз алдынчалык, тырышчаактык, иш тажрыйбасы, кесипкөйлүк жана компетенттүүлүк сыяктуу жеке кесиптик сапаттар бүгүнкү күндө олуттуу роль ойнобойт. Бирок, мамлекеттик органдардагы адамдарды көтөрүүдө алар чечүүчү болушу керек, анткени анын алдында турган мамлекеттик милдеттерди натыйжалуу аткарууга жөндөмдүү компетенттүү жана кесипкөй саясий элитанын түзүлүшү ушундан көз каранды.

5-, 6-, 7-чакырылыштардагы депутаттардын документалдык булактарын изилдөөнүн негизинде азыркы учурда азыркы Кыргызстанда саясий элитанын мансаптык өсүүсүнүн үч жолу эң айкын көрүнүп турганы аныкталган: 1. шайлоо жана дайындоо жолу менен. жогорку саясий элитанын сунушу боюнча; 2. пикирлеш адамдардан командаларды түзүү жана саясий партияларга кирүү жолу

менен; 3. бийлик менен капиталды бириктирүү менен. Мындай алдыга жылдыруунун ыкмалары аймактын аймактык элитасын жабык, бирок ошол эле учурда карама-каршы фракцияларга бытыранды кылат.

ТЫЯНАКТАР

Диссертациялык ишинде автор азыркы Кыргызстандагы аймактык элитанын калыптанышы жана өнүгүшү боюнча теориялык жана эмпирикалык материалдарды жалпылоонун негизинде төмөнкүдөй тыянакка келди:

1. Саясий аймактык элитаны саясий бийликке ээ жана эң маанилүү саясий чечимдерди кабыл алган адамдардын тобу катары гана эмес, ошондой эле коомдун баалуулуктар системасынан тарта тышкы чөйрө менен үзгүлтүксүз өз ара аракеттенүүчү система катары кароого болот, мамлекеттик бийлик органдарынын ченемдик укуктук актылары менен аяктайт, ошондой эле адеп-ахлактык, интеллектуалдык артыкчылыкка ээ, харизматикалык, чыгармачыл инсандар.
2. Теориялык жана методологиялык мурастын бүткүл байлыгын талдоодон Кыргызстандын элитасынын социалдык топ катары калыптанышын жана өнүгүшүн айкыныраак чагылдырган теорияларды жана методологиялык мамилелерди бөлүп көрсөтүүгө болот, мында калыптануунун негизги теориясы революцияга чейинки мезгилдеги элитанын каны-жандык мамилелери «тубаса», бирок кыргыз өзгөчөлүктөрү менен; совет доорунда элитанын калыптанышынын негизги теориясы номенклатуралык мамиле болгон, ал Кыргызстандын элитасынын бүтүндөй бир галактикасын, кеңири массадан чыккан адамдарды, азыркы мезгилде жаңы доордо социалдык мобилдүүлүктүн жогорулашы менен мүнөздөлгөн. жолу жана Кыргызстандын жаңыдан жаңыдан өсүп келе жаткан элитасына тез кирүүнүн механизмдеринин бири катары социалдык лифттер теориясын алдыга коюу.
3. 1917-1990-жылдарды камтыган Совет мезгилинде. бул мезгилде элитанын калыптанышы жана өнүгүшү төмөнкү социологиялык теориялар менен сүрөттөлөт. Булар «социалдык лифт», «номенклатуралык-эволюциялык теория», непотизм теориясы, ошондой эле элиталардын жүгүртүү теориялары.
4. Элитаны кабыл алуунун ачык жана жабык түрү бар. Кыргыз элитасы жабык болот. Жабык элита менен башка коомдук-саясий системаларга салыштырмалуу алардын үстөмдүгүн кеңейтүү жана жашап кетүү мүмкүнчүлүгү азыраак.
5. Социалдык лифт теориясынын көз карашынан алганда, ар бир тарыхый мезгилде жана ар бир коомдо социалдык көтөрүүлөрдүн системасы бар экендигин көрүүгө болот, бул адамдын социалдык абалына карабастан, шарттарды оптималдаштырууга мүмкүндүк берген. анын ата-энесинин, коомдук тепкичке чыгууга аракет кылууга салыштырмалуу мүмкүнчүлүгү болгон.
6. Кыргызстанда жаны саясий элитанын ийгиликтүү калыптанышы үчүн бир катар чараларды көрүү зарыл:

- жаны кадрларды бир катар критерийлер боюнча тандоо жана аны объективдүү жүргүзүү;
- аларды окутуу, ишке жана башкаруугу даярдоо керек;
- шайлоо системасын өркүндөтүү зарыл, анткени партиялык тизме боюнча шайлоодо өзүнүн жакындарын лоббирлөөдө;
- мамлекеттин өнүгүшү үчүн кесипкөйлүгү жана тажрыйбасы аркылуу карьера курган “автономдуу адистерге” таянуу керектигин баса белигилегибиз келет;
- аймактык элита өзүнүн карьерасын “чон саясатка” “трамплин” катары социалдык-профессионалдык статусу жеке байланыштары жана “индивидуалдык кесипкөйлүгү” аркылуу курууга тийиш;
- алган билиминин профилинин милдеттүү түрдө болушу;
- элита арасында саясий маданиятты тарбиялоо;
- бийлик түзүмдөрүндө бизнес-элитанын болушун бир топ кыскартуу керек.

ЖАРЫЯЛАНГАН ЧЫГАРМАЛАРДЫН ТИЗМЕСИ

диссертациянын темасы боюнча:

1. **Окенаева, М.Ж.** Теоретико-методологические основы изучения политической элиты [Текст] / М.Ж. Окенаева // Вестник КНУ им Ж. Баласагына - 2011. - № 4. – С. 200-205.
2. **Окенаева, М.Ж.** Теоретические вопросы изучения региональной элиты [Текст]/ М.Ж. Окенаева // Вестник АУПКСР -2012.- №15. – С. 194-199
3. **Окенаева, М.Ж.** Нравственный фактор в формировании элиты [Текст]/ М.Ж.Окенаева //Известие вузов -2013. №4 . – С. 253-256
4. **Окенаева, М.Ж.** Формирование элит постсоветского Кыргызстана [Текст]/ М.Ж.Окенаева //Наука и новые технологии – 2013. - №4. – С. 267-271
5. **Окенаева, М.Ж.** Влияние региональных элит на формирование и функционирование политической власти в республике [Текст]/ М.Ж.Окенаева //Вестник БГУ-2013.- №3(26). – С. 79-82
6. **Окенаева, М.Ж.** Историко-социологический анализ происхождение региональной элиты Иссык-Кульской области [Текст]/ М.Ж. Окенаева //Известие вузов - 2014. - №6. - С. 170-175
7. **Окенаева, М.Ж.** Правящая элита Кыргызстана в пост советский период региональный аспект: Иссык - Кульская область [Текст]/ М.Ж.Окенаева //Вестник КНУ-2015.- №2.- С. 216-224
8. **Окенаева, М.Ж.** Правящая элита Кыргызстана в постсоветский период: региональный аспект [Текст]/ М.Ж. Окенаева //Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история – 2016.- №5.- СИБАК. Россия. РИНЦ.
9. **Окенаева, М.Ж.** Региональная элита и проблемы ее формирования в условиях Кыргызстана [Текст]/ М.Ж.Окенаева //Вестник АГУПКСР - 2018. - №25. - С. 58-64

10. **Окенаева, М.Ж.** Социально-политические основы изучения теории элит [Текст]/ М.Ж.Окенаева //Вестник АГУПКР – 2018.- №25. - С.64-69

11. **Окенаева, М.Ж.** Исполнительная власть региона как один из действующих субъектов региональной элиты Кыргызстана [Текст]/ М.Ж.Окенаева //Вестник Высшей школы AlmaMater – 2019.- №6. – С.104-108

Майрамкул Жокеновна Окенаеванын "Аймактык элита: Кыргызстандагы калыптануу жана өнүгүү өзгөчөлүктөрү"» аттуу темадагы 22.00.04 - социалдык түзүлүш, социалдык институттар жана процесстер аистиги боюнча социология илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алууга жазылган диссертациясына

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: коомдук түзүлүш, регион, саясий элита, аймактык саясат, регионализм, критерийлер, партиялык система, кадрлар, элиталык репродукция, саясий бийлик, коомдун баалуулуктар тутуму, башкаруучулук карьера.

Изилдөөнүн объектиси: аймактык элита аймактагы коомдук-саясий процесстин негизги субъектиси катары.

Изилдөөнүн предмети: аймактык элитанын калыптануу процесси жана ага таасир этүүчү факторлор.

Изилдөөнүн максаты: Кыргызстандагы аймактык элитанын калыптануу, өнүктүрүү жана ишке тартуу өзгөчөлүктөрүн ачып берүү.

Диссертациянын методологиялык негизи - саясий системаны изилдөө контекстинде аймактык элиталардын калыптанышынын жана иштешинин өзгөчөлүктөрү жөнүндө чет элдик жана ата мекендик изилдөөчүлөрдүн эмгектеринде баяндалган идеялар жана түшүнүктөр. Кыргызстандын, ошондой эле элита институтун изилдөөнүн социологиялык мамилелеринин өзгөчөлүктөрү. Эмпирикалык материалдарды чогултууда жана иштетүүдө анкета сурамжылоо, контент-анализ жана маалыматтардын жалпыланган талдоосу колдонулуп, натыйжаларга социологиялык интерпретация берилген.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы: саясий элитанын калыптануу көйгөйүн изилдөөнүн негизги теориялык жана методологиялык ыкмалары талданат, аймактык элитанын аныктамасына интегралдык мамиле түзүлөт, аймактык саясий элита аныкталды, саясий механизмдер (шайлоо системасы, башкаруу формасы) менен элиталык түзүмдүн конфигурациясы, аймактык элитаны тартуу механизмдеринин ортосундагы байланыш Ысык-Көл облусу, элитанын жана саясий системанын өнүгүшүнө таасир этүүчү факторлорго анализ жүргүзүлүп, башкаруу деңгээлинин өкүлдөрүнүн баалуулук багыттары изилденип, Кыргызстанда элитанын калыптануусунун салттуу жана жаңы каналдары изилденди.

Колдонуу орду: изилдөөнүн жүрүшүндө алынган маалыматтар рационалдаштыруу, аймактык саясаттын эффективдүүлүгүн жогорулатуу жаатында практикалык мааниге ээ, ал эми жалпы республика боюнча саясий элита тарабынан мамлекеттик саясат жүргүзүлүп жатканда колдонулушу мүмкүн регион жана андан ары өнүгүүнүн илимий негизделген божомолун иштеп чыгуу. Изилдөөлөрдүн натыйжаларын колдонуу кесипкөй кадрларды башкаруунун заманбап тажрыйбасын өркүндөтүүгө, аймактардагы элиталарды жана административдик кадрларды тартуу механизмдерин өркүндөтүүгө, ошондой эле күч структураларынын ишинде башкаруунун жана контролдоонун айрым принциптерин колдонууга жардам берет.

РЕЗЮМЕ

На диссертацию Окенаевой Майрамкуль Жокеновны на тему: «Региональная элита: особенности становления и развития в Кыргызстане» на соискание ученой степени кандидата социологических наук по специальности 22.00.04 – социальная структура, социальные институты и процессы.

Ключевые слова: социальная структура, регион, политическая элита, региональная политика, регионализм, критерии, партийная система, рекрутинг кадров, репродукция элит, политическая власть, система ценностей общества, административная карьера, управленцы.

Объектом исследования является: региональная элита как ключевой субъект регионального социально-политического процесса.

Предметом диссертационного исследования является: процесс формирования региональной элиты и оказывающие на него влияние факторы.

Цель исследования: раскрыть особенности становления, развития и рекрутирования региональной элиты в Кыргызстане.

Методологическая основа диссертации: методической и теоретико-методологической основой диссертации является идеи и концепции, изложенные в работах зарубежных и отечественных исследователей по вопросам особенности формирования и функционирования региональных элит в контексте изучения политической системы Кыргызстана, а также специфика социологических подходов к изучению института элит. При сборе и обработке эмпирического материала были использованы анкетирование, контент-анализ и обобщенный анализ полученных данных, дана социологическая интерпретация полученных результатов.

Научная новизна полученных результатов: проанализированы основные теоретико-методологические подходы к исследованию проблемы формирования политической элиты, сформулирован комплексный подход к определению региональной элиты, выявлены основные факторы, оказывающие воздействие на процесс формирования региональной политической элиты, зафиксирована корреляция между политическими механизмами (избирательная система, форма правления) и конфигурацией элитной структуры, выявлены механизмы рекрутирования региональной элиты Иссык-Кульской области, проведен анализ факторов влияющих на процесс развития элит и политической системы, изучены ценностные ориентаций представителей управленческого звена, исследованы традиционные и новые каналы формирования элит в Кыргызстане.

Область применения: данные полученные в ходе исследования, имеют практическое значение в области рационализации, повышения эффективности региональной политики, и в целом в республике, может использоваться политической элитой при проведении государственной политики в регионе и разработке научно обоснованных прогнозов дальнейшего развития. Применение выводов исследования будет способствовать улучшению современной практики управления профессиональными кадрами, улучшению механизмов рекрутинга элит и управленческих кадров в регионах, использованию отдельных принципов управления и контроля в деятельности властных структур.

SUMMARY

of Mairamkul Zhokenovna Okenaeva dissertation on the topic: «Regional elite: features of formation and development in Kyrgyzstan» in the support of candidate of sociological sciences on the specialty 22.00.04 - social structure, social institutions and processes.

Key words: social structure, region, political elite, regional policy, regionalism, criteria, party system, recruiting, elite reproduction, political power, society's value system, administrative career, managers.

Research object: the regional elite as a key subject of the regional socio-political process.

Research subject: the process of formation of the regional elite and the factors influencing it.

Aim of the research: to study the process of formation and features of the development the regional elite in modern Kyrgyzstan.

Methodological background of dissertation: theoretical-methodological basis of the dissertation is the ideas and concepts set forth in the works of foreign and domestic researchers on the peculiarities of the formation and functioning of regional elites in the context of studying the political system of Kyrgyzstan, as well as the specifics of sociological approaches to the study of the institution of elites. When collecting and processing empirical material, questionnaires, content analysis and generalized analysis of the data were used, and a sociological interpretation of the results was given.

Scientific novelty of the research: the main theoretical and methodological approaches to the study of the problem of the formation of the political elite are analyzed, an integrated approach to the definition of the regional elite is formulated, the main factors influencing the formation of the regional political elite are identified, the correlation between political mechanisms (electoral system, form of government) and the configuration of the elite structure, mechanisms for recruiting the regional elite Issyk-Kul oblast, an analysis of the factors influencing the development of elites and the political system was carried out, the value orientations of representatives of the management level were studied, traditional and new channels for the formation of elites in Kyrgyzstan were studied.

Area of use: the data obtained in the course of the study are of practical importance in the field of rationalization, increasing the effectiveness of regional policy, and in the republic can be used by the political elite when conducting state policy in the region and developing scientifically based forecasts of further development. The application of the research findings will contribute to the improvement of the modern practice of professional personnel management, the improvement of the mechanisms for recruiting elites and administrative personnel in the regions, the use of certain principles of management and control in the activities of power structures.

Формат 60x84 1/16. Объем 1,5 п.л.
Бумага офсет. печать офсет. Тираж 50 экз.
ОсОО «Блиц»
ул. Б.Батыра 65
тел.0312 591795